

AGNĖ BUDRIŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo Universitetas

TIKĖJIMO RITERIS – TARP EGZISTENCIALIZMO IR MISTICIZMO

The Knight of Faith – between Existentialism and Mysticism

SUMMARY

This paper investigates the similarities and differences of existential and mystical experience. The Knight of Faith, a main figure of Søren Kierkegaard's *Fear and Trembling*, is compared with the concept of a man of faith in mysticism (*Zhuangzi*, *The Cloud of Unknowing*, the texts of Meister Eckhart and Teresa of Avila). The article estimates critically Kierkegaard's relation to "mysticism", reveals the ambiguity of the concept and draws an analogy between Kierkegaard's and mystics' style. The analogy between existentialism and mysticism is found in the central role of experience. Experience influences the person's whole existence, manifests itself in everyday life and generates an experiential knowledge. The main differences between existentialism and mysticism are highlighted in an analysis of individual consciousness and its importance before an experience and after it. The research will show that the mystical experience neither contradicts nor negates existential experience, but embraces and transcends it as existential experience embraces and transcends the everyday experience.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje gilinamasi į egzistencinės ir mistinės patirties panašumus bei skirtumus. Aptariama pagrindinė Sørenio Kierkegaardo veikalo *Baimė ir drebėjimas* figūra – tikėjimo riteris, lyginamas su tikro tikinčiojo samprata misticizme (*Zhuangzi*, *Nežinojimo debesys* ir Teresės Avilietės bei Mokytojo Eckharto tekstuose). Kitiškai įvertinamas paties Kierkegaardo santykis su misticizmu, atskleidžiant „misticizmo“ sampratos nevienareikšmiškumą ir Kierkegaardo stiliaus panašumą su mistikų tekstais. Egzistencializmo ir misticizmo sąsajos aptinkamos gyvenimą lemiančioje ir kasdienoje pasireiškiančioje patirtyje bei iš jos kylančiame patirtiniame žinojime. Svarbiausi egzistencializmo ir misticizmo skirtumai atskleidžiami analizuojant individo savimonės savitumą ir reikšmingumą, skirtingai pasirodančius tiek siekiant egzistencinės ar mistinės patirties, tiek ją išgyvenus. Šiuo straipsniu siekiama parodyti, kad mistinė patirtis ne prieštarauja egzistencinei patirčiai ir ne bando ją paneigti, o apima ją ir viršija taip, kaip egzistencinė patirtis apima ir viršija kasdienę patirtį.

RAKTAŽODŽIAI: Kierkegaardas, tikėjimo riteris, egzistencializmas, misticizmas, patirtis.

KEY WORDS: Kierkegaard, the knight of faith, existentialism, mysticism, experience.

Kierkegaardo „tylėjimas“, kuris reikalingas *pirmiausia*, kuris yra tikėjimo pradžia, tai laukimas *pasirengus* – be menkiausių pastangų pakeisti pasaulio tvarką, be mažiausios nekantrumo rakšties, be jokios priežasties – pasekmės ryšio prielaidos. Ši tylą ir yra visko atsižadėjimas, tačiau ne konkretaus veiksmo, o pamatinės nuostatos prasme, todėl netrukdo kasdieniam „turėjimui“. Tokia tylą, yra, pasak Kierkegaardo, „ne tik kai visa tyli tylioj naktį, bet ir kai dienos metą tūkstančiai stygų virpa ir viskas tarsi garsų jūra, – ten vis dėlto tylą – visa taip skleidžias, jog nei kas skyrium, nei kas drauge neardo iškilmingosios tylos.“⁴⁸ Tikroji tylą nereiškia visiško garsų išnykimo, tikrasis atsižadėjimas nereiškia gyvenimo sustabdymo, ne-mąstymas nereiškia liovimosi mąstyti. Galime rasti panašų Eckharto paaiškinimą: „Tikrasis atsižadėjimas yra ne kas kita, kaip dvasia, kuri išlieka nepajudinama, kad ir kas ją ištiktu, [...] kaip nepajudinamas yra platus kalnas dvelkiant vėjeliumi.“⁴⁹ Dvasia „nepajudinama“ dėl to, kad neprisirišusi prie nieko, visko atsižadėjusi, neturinti „formos“ (Aš), kurią būtų galima pajudinti ar sugriauti.

Ar taip atsižada ir tikėjimo riteris? Pasak Kierkegaardo, „rezignuodamas aš išsižadu visko; [...] šį judesį atlieku pats ir tuo laimiu save patį savo amžinojoje sąmonėje, palaimintoje darnoje su savo meile amžinajai būtybei. Tikėdamas aš nieko neišsižadu, atvirksčiai, tikėdamas viską gaunu, būtent ta prasme, kad turintis tikėjimą kaip garstyčios grūdą, gali pajudinti kalnus.“⁵⁰ Jei rezignaciją ir tikėjimą interpretuosime kaip visiškai savarankiškas egzistencijos formas ar bu-

vimo būdus, atsižadėjimas bus tai, kas lemia jų opoziciskumą. Rezignacijos riteris *atsižada visko*, tikėjimo riteris *neatsižada nieko*. Tačiau jei rezignaciją suvoksime kaip tikėjimo priešistorę, pamatysime, jog tikinčiojo *neatsižadėjimas* nėra egoizmas ar tiesiog paprasta atsižadėjimo opozicija, bet apima rezignaciją ir ją viršija.

Šis Kierkegaardo tikėjimo riterio *neatsižadėjimas*, kaip ir tikrasis atsižadėjimas misticizme, nepriklauso nuo žmogaus valios. Atsižadėjimas, jei jį suprasiame ne kaip kaukių atsisakymą, o kaip tapimą niekuo, kaip visišką sąmonės ir savimonės pasikeitimą, įmanomas tik Kito, o ne mano valia. Toji *mano* valia ir yra tai, kas turi išnykti. Ji negali sunaikinti savęs pačios kaip gyvatė ryjanti savo uodegą. Pasak P. Mommaerso, „nemistiko sąmonė nėra radikaliai pakeista malonės. [...] mistiko sąmonė yra visiškai perkeičiama. Aš, kuris stovėjo norėjimo ar rinkimosi centre, išnyksta.“⁵¹ Tokius teiginius atitinka ir daoizmo nuostata: kol žmogus žvelgia iš laikinų daiktų perspektyvos, jis skirsto visa į „didelius“ ir „mažus“, „gerus“ ir „blogus“. „Aš pats“ atsiranda tik kaip priešprieša „kitam“. Atsižadėjus tokios perspektyvos, nelieka nieko „mano“ ne todėl, kad viskas „tavo“ arba „jų“, arba „mūsų“, o todėl, kad nelieka jokio skirstymo, vertinimo ir į viską žvelgiama iš vienio – Dao perspektyvos. Todėl Zhuangzi ir sako, kad „Dao žmogus nepelno garbės, didžiausia dorybė neturi nuopelnų, tikrasis žmogus neturi Aš.“⁵²

Jei mistikai sako, kad reikia atsižadėti visų pirma savęs paties, kad tikrasis žmogus „neturi Aš“, o Kierkegaardo tikėjimo riteris yra nuolat charakterizuo-

jamas kaip individualybė, ar vis dar galime eiti mistiko ir tikėjimo riterio lyginimo keliu? Juk Kierkegaardas teigia, kad tikėjimo riteris yra „individas, absoliutus individas be jokių ryšių ir draugiškumą [...], kuris visatos tuštumoje negirdi jokio žmogiško balso ir eina vienas, apsikrovęs baisia savo atsakomybe.“⁵³ Individualumas čia atrodo pasiekęs aukščiausią tašką, todėl, regis, turėtume kalbėti vien tik apie egzistencinę patirtį, įtvirtinančią savęs suvokimą. Čia iškyla klausimas, kas yra tikėjimo riterio „individualumas“ ir kas lieka mistikui atsižadėjus savęs.

Kierkegaardas kalba ne tik apie absoliutų individualumą, bet ir apie tikėjimo riterio „naują vidujybę“⁵⁴. Tikėjimo riterio „individualumo“, kaip ir „neatsižadėjimo“ ar „ne-mąstymo“ nederėtų suprasti paviršutiniškai. Tai nėra savęs sureikšminimas, išskyrimas iš kitų tiek emocijų, tiek sąmonės lygmenyje. Greičiau atvirkščiai. Egocentrinio individualumo nelieka, nes tikintysis kaip tik neišskiria savęs iš kitų žmonių. Juk, pasak Kierkegaardo, norintis iš tiesų tikėti žmogus turi „nesidėti prieš Dievą už leliją ir paukštį svarbesniu“, „suskleisti savo planus“ prieš Dievą, „kad užimtų mažiau vietos nei taškelis ir keltų mažiau triukšmo nei nieko nesakanti be-reikšmybė – iki tylos“⁵⁵. Toks „taškelių“ individualumas, primenantis tikėjimą „kaip garstyčios grūda“, leidžia vėl grįžti prie mistikų įžvalgų.

Mistikai taip pat neteigia, kad mistinėje patirtyje dingsta *visi* individualumo aspektai. Pasak Eckharto, nors siela visko atsižada, net savęs, ji savęs visiškai nepraranda. Atvirkščiai, ji pasiekia vie-

novę su Dievu ir Jame atranda viską: „siela, norinti išvysti Dievą, turi užmiršti save ir išsižadėti savęs. Regėdama ir suvokdama save, ji nemato ir nepastebi Dievo. Tačiau savąjį „aš“ atidavusi Dievui ir nusigręžusi nuo visų daiktų, ji vėl atras save Dieve.“⁵⁶ Vis dėlto *Nežinojimo debesies* autorius teigia, kad net ir atsiskius savęs kaip būties centro suvokimo, atsižadėjus bet kokio nuopelnų sau priskyrimo, dar nepasiekiamas tobulas atsižadėjimas. Jis sako:

nutrauk bet koki visų tvarinių pažinimą ar pajautimą, bet labiausiai savęs paties. Kadangi nuo savęs pažinimo ir jutimo priklauso visų kitų tvarinių pažinimas ir jutimas; kadangi dėl to visi kiti tvariniai bus lengvai pamiršti [...] Tu pamatysi, kad net tada, kai pamirši visus tvarinius ir jų darbus – taip! ir savo paties darbus taip pat – pamatysi, kad tarp tavęs ir Dievo vis dar yra nuogas savo paties buvimo žinojimas ir jutimas [...] Aš tau sakau, kad be specialios visiškai laisvai suteikiamos Dievo malonės ir atitinkamo tavo visiško pasirengimo priimti tą malonę, šio nuogo savo paties buvimo žinojimo ir jutimo neįmanoma niekaip sunaikinti.⁵⁷

Apibendrinant čia trumpai tepaliestą atsižadėjimo sampratą klausimą, galima sakyti, kad mistiko atsižadėjimas turi kelias pakopas. Visų pirma, tai *Nežinojimo debesies* autoriaus anksčiau minėtas „nuolankumas“, kuris yra „žmogaus savaties tikrasis žinojimas ir jutimas“ ir kurį galime lyginti su kaukių atsikratymu egzistencializme ar „minios paleidimu“ daoizme. Antra, savimonės transformacija, kai nelieka nieko „mano“, netgi „mano tikėjimo“, „mano meilės“, bet tai dar pasiekama žmogaus pastangomis. Antrąją

atsižadėjimo pakopą galima būtų lyginti su Kierkegaardu aptariamą rezignacijos riteriu. Nors jis ir „laimi save“, tačiau ne „turėjimo“ prasme. Aukščiausioji mistiko atsižadėjimo pakopa, kuri ir lemia mistinės patirties ypatingumą, yra „nuogo savo paties buvimo žinojimo ir jutimo“ atsižadėjimas, įmanomas tik Dievo malonės dėka, arba, jei kalbėsime apie tikėjimo riterio „neatsižadėjimą“, tik dieviško absurdo dėka. Tačiau, pasak *Nežinojimo debesies* autoriaus, tam reikia ir „visiš-

ko pasirengimo priimti tą malonę“, todėl pirmosios atsižadėjimo pakopos nėra beprasmės ar atsitiktinės.

Tokiame kontekste egzistencinė patirtis gali būti suprantama kaip mistinės patirties prieangis. Slenkstis į mistinę patirtį nebūtinai bus peržengtas, bet tas, kuris nori prie jo bent priartėti, turi visų pirma gyventi pažindamas save, t.y. atsižadėdamas kaukių ir anoniminės egzistencijos, neprisirišdamas prie savęs ir savęs nesureikšmindamas.

TIKĖJIMO RITERIO PATIRTINIS ŽINOJIMAS

Tiek egzistencializme, tiek misticizme kalbama apie tam tikrą suvokimą, išvalgą, žinojimą. Tačiau tai yra žinojimas, susietas su konkrečia patirtimi. Nei egzistencinė, nei mistinė patirtis nesuteikia jokių naujų žinių, kurias galėtume įgyti perskaitę knygą, padiskutavę su draugais ar pamastę vienuoje. Kierkegaardas sutinka, kad „tam tikra prasme galiu suprasti Abraomą tame, ką jis pasakė, tačiau dėl to nepriartėsiu prie jo labiau, nei buvau iki šiol“⁵⁸. Tai gi tik patyręs gali suprasti tikrąją žodžių prasmę. Kad ir kaip asmeniškai skambėtų mintis „visi žmonės miršta, mirsiu ir aš“, tik egzistencinis įsitraukimas, išjautimas, iš-*gyvenimas* gali paversti ją egzistencine. Pasak T. Merton, egzistencinė nuostata yra neperduodamas patyrimas: „Ne-objektyvus, nepagaunamas, konkretus, dinamiškas, visuomet judėjime ir visuomet siekiantis atsinaujinti dabarties situacijos naujume, tikrasis egzistencializmas, kaip ir Zen budizmas ar apofatinis krikščioniškasis misticismas, yra paslėptas pačia-

me gyvenime. Jis negali būti išgrynintas į žodines formules.“⁵⁹

Todėl egzistencializmas ir misticizmas savo neatsiejamumu nuo konkrečios patirties ir gyvenimo yra labiau panašūs, nei skirtingi. Šiuo aspektu egzistencializmas ir misticizmas labiausiai skiriasi tuo, kaip dažnai (retai) žmonės tai patiria. Daugelis gali turėti tas pačias žinias apie Dievą, tačiau mistikas žino ne vien protu, bet ir patyrimu – jaučia tai, yra išgyvenęs. Pasak P. Mommaerso, „mistikai nuolat pabrėžia vieną dalyką, kuris yra tiek pat paprastas, kiek ir sunkiai pasiekiamas [...]. Šis dalykas yra toks: tai, kas daro mistiką mistiku yra tiesiog tam tikras (ypatingas) supratimo būdas.“⁶⁰ Mistikas – toks pats žmogus, kaip ir visi, jis yra tame pačiame žmogiškume, neįgyja ir neturi jokio ant-žmogiškumo ar super-žmogiškumo. Mistikas žino tai, kas nėra paslėpta nuo nei vieno kito žmogaus, tačiau žino tai savitu būdu. Dievas neapsireiškia vienaip mistikui, kitaip filosofui, o dar kitaip paprastam žmogui. Skiriasi tai, kad mistikas *jaučia* Dievo

dabartiškumą. Taigi, nors tikintysis yra visiškai vienas savo tikėjime, tikėjimas nėra tikinčiojo nuosavybė ar išskirtinai tik jam būdingas būvis. Kierkegaardas sako, kad tikėjimo kelias yra atviras visiems, tikėjimo riteris „žino, kad tai, kas iš tiesų yra didu, yra lygiai prieinama visiems“⁶¹. Vadinasi, *tam tikras* supratimas turėtų būti įmanomas.

Zhuangzi patirtinio žinojimo specifiką, kai loginis mąstymas veda į aklią gatvę, tačiau tam tikras supratimas yra įmanomas, perteikia „laimingos žuvies“ alegorija:

Vieną dieną Zhuangzi ir Huizi *vaikštinėjo šen bei ten* [išskirta mano – A. B.] ant tilto per Hao upę. Zhuangzi tarė:

Žiūrėk, smulkios žuvelės *plaukioja šen bei ten* [išskirta mano – A. B.] po upę. Tos žuvys tikrai laimingos!

Huizi tarė: Iš kur tu žinai, kad žuvis laiminga? Juk tu ne žuvis.

Zhuangzi atsakė: Ir tu nesi aš. Iš kur tu žinai, kad aš nežinau, jog žuvis yra laiminga?

Huizi tarė: Žinoma, aš nesu tu ir tikrai nežinau, ką tu žinai. Bet, kita vertus, tu tikrai nesi žuvis. Tai vis dėlto įrodo, kad tu negali žinoti, jog žuvis yra laiminga.

Zhuangzi tarė: Grįžkime prie pradinio klausimo. Kai tu manęs klausei, iš kur aš žinau, kad žuvis laiminga, tu jau žinojai, kad aš žinau, jog žuvis laiminga. Aš žinojau iš *vaikštinėjimo šen bei ten* [išskirta mano – A. B.] prie Hao upės.⁶²

Iš tiesų nė vienas žmogus negali teigti, kad *žino* tą patį, ką žino kitas, išgyvenęs meilę, mirties baimę ar egzistencinę kaltę, net jei yra patyręs tą patį. Kiekvieno žmogaus patirtis yra skirtinga. Tačiau patirties panašumas leidžia analogijos

būdu bent šiek tiek priartėti prie kito asmens patirtinio žinojimo.

Žinojimo priklausomybė nuo patirties lemia ir tai, kad į išskylančius klausimus atsakyti gali tik pats tikintysis. Nelieka išorinių autoritetų, sprendžiančių, ar tikėjimo judesys yra tikras („tikėjimo riteris turi pasikliauti tik pats savimi“⁶³). Kaip žinoti, ar iš tiesų gyveni autentiškai, ar iš tiesų visko iki galo atsižadėjai, ar eini *tu* keliu? Kierkegaardas atsakymas greičiausiai būtų – tyloje pažvelgti į save ir išgirsti Dievo balsą. Nes tikroji tikėjimo patirtis yra ne tik neperduodama kitiems, bet ir nepamašstoma vienuoje: „tikėjimo toks paradoksas, kad individas visiškai negali padaryti savęs kam nors suprantamo“⁶⁴. Jeigu tikintysis galėtų savo tikėjimą *suprasti* pats, galėtų perduoti supratimą ir kitiems. Tačiau bet kokie žodžiai (ar jie skambėtų garsiai, ar mintyse), jokie racionalūs proto išvedžiojimai, priešasties – pasekmės principu paremtos išvados yra beverčiai. Tyla yra tai, kur susitinka individas ir Absolutas, tyla yra tai, kame žmogus laukia to susitikimo, tyla yra tai, kas gali ką nors apie šį susitikimą „pasakyti“. Tačiau kartu tyla yra gundymas, nes kaip tik dėl to, kad tyla nieko nepasako vienareikšmiai ir „suprantamai“, suprasti ją galima kaip tik nori. Kaip sako Kierkegaardas, „tylėjimas yra demono sąžalta; ir juo daugiau nutylima, juo baisnis tampa demonas, bet tylėjimas taip pat yra abipusis dievybės ir individo supratimas.“⁶⁵ Paradoksa, kurio dėka įmanomas tikėjimas, žmogus gali lengvai supainioti su gundymu: „ir tik individas pats gali nuspręsti, ar jis iš tikrųjų gundomas, ar yra tikėjimo riteris“⁶⁶.

Gundymas yra bet koks buvimas visuomenėje, taigi neišvengiamas. Nei Kierkegaardas, nei mistikai nekalba apie tikintįjį kaip apie atsiskyrėlį, pasitraukusį iš visuomenės. Greičiau priešingai. O pats buvimas tarp žmonių, Kierkegaardo įvardijamas kaip „etika“, yra gundymas tapti suprantamu arba, pavyzdžiui, imti mokyti kitus. Pasidavimas etikos gundymui ir skiria tikrą tikėjimo riterį nuo netikro. Šis skirtumas yra matomas išoriškai – santykiyje su kitais žmonėmis: „netikras riteris lengvai save išduoda per akimirką įgytu įgudimu vesti kitus. Jis visiškai nesuvokia, [...] kad] negali būti jokio kelrodžio, o juo labiau tokio, kuris save primeta kitiems. [...] Tikrasis tikėjimo riteris yra liudytojas, o ne mokytojas.“⁶⁷ Kierkegaardas (kaip ir daugelis mistikų) daug kartų pabrėžtinai primena, kad tikro tikinčiojo poelgiai ar motyvai negali būti universalizuojami. Tikėjimo negalima suprasti, perduoti, kartu išgyventi. Negalima išmokyti ar išmukti. Tuomet kaip galima jį liudyti? Ar Kierkegaardo ir mistikų rašomi tekstai ir turėtų būti panašūs tikėjimo liudijimai? Galbūt tai ir yra tekstų rašymo priešastis? Juk ir mistikai, ir Kierkegaardas rašo, nors nuolat primena, kad svarbiausi dalykai yra nepasakomi. Pasak Kierkegaardo, „tikėjimas ir yra tas paradoksas, kad [...] individas kaip individas yra absoliučiam santykiyje su absoliutu. Ši pozicija yra nemedijuojama, nes bet koks medijavimas įvyksta būtent visuotinybės dėka: tai yra ir visą amžinybę bus mąstymui nepasiekiamas paradoksas.“⁶⁸

Teresė taip pat nuolat pabrėžia, kad nei paties transo, nei jo poveikio „neįmanoma aprašyti, nei suvokti protu, nei

pavaizduoti koku nors palyginimu, ir šiam tikslui netiktų nė vienas žemiškas dalykas.“⁶⁹ Būdas, kuriuo Dievas suteikia mistinio potyrio malonę, yra nenusakomas: „aš manau, kad niekas negali patikėti ar suprasti jo, jei anksčiau nėra pats to patyręs.“⁷⁰ O ir patyręs, kaip sako Teresė, „kiekvienas žmogus aiškina jas [Dievo malones] pagal save.“⁷¹ Taip dar sykį patvirtinama, kad patirties suteiktas žinojimas yra visiškai asmeninis žinojimas, o bandymai jį perduoti kitiems iš anksto pasmerkti nesupratimui bei klaidingai interpretacijai. P. Mommaersas teigia, kad tai nulemta pačios patirties: „jei mistinis pažinimas kyla ne iš matymo ar girdėjimo, bet iš savo paties transformacijos suvokimo, tuomet iš tiesų nėra ką pasakyti. Arba bent jau nėra nieko aiškaus, ką būtų galima pasakyti. Priežastis yra akivaizdi. Niekas negali iš esmės keistis ir šio proceso metu išlaikyti reikalingą distanciją nuo to, kas vyksta, kad galėtų apie tai kalbėti.“⁷²

Tačiau tai dar neatsako į klausimą, kodėl mistikai ir Kierkegaardas rašo. Žinoma, ir mistikai, ir Kierkegaardas kalba apie tikėjimo patirtį netiesiogiai, pasitelkdami ironiją, paradoksą, absurda. Tačiau nevertėtų apsigauti manant, kad netiesioginė kalba išreiškia tai, ko nepajėgia tiesioginė. Kierkegaardas primena, kad ir ironija, ir humoras „iš esmės skiriasi nuo tikėjimo aistros. Ironija ir humoras taip pat reflektuoja save ir todėl priklauso begalinės rezignacijos sferai.“⁷³ Tai nepadedą atsakyti į iškeltą klausimą. Galbūt klausimą galima performuluoti šiek tiek kitaip – kam rašo mistikai ir Kierkegaardas? Kaip jau aptarėme, patirtinis žinojimas gali būti suprantamas

tik iš dalies ir tik tiems, kurie turi panašią patirtį. Kaip sako Louis Mackey, „jeigu *Baimėje ir drebėjime* yra kokia nors žinia apie tikėjimą, tai yra enigmatinė žinia. Tik sūnūs, tie, kurie jau yra dvasi-

nių Abraomo namų nariai, supras ją.“⁷⁴ Vadinasi, tikėjimo riterio perduodama žinią iš tiesų suprasti gali tik tie, kurie *jau* ją supranta. Tai teisinga tiek egzistencinės, tiek mistinės patirties atžvilgiu.

TIKĖJIMAS KASDIENYBĖJE

Kaip jau buvo minėta, patirtis atskleidžia ne per jos apmąstymą, o per jos išgyvenimą. Tik kasdienoje matosi, ar žmogus iš tiesų išgyveno egzistencinę arba mistinę patirtį. Pasak Teresės, „pradžioje, nors transo vaisiai jau veikia, jie nėra patikrinti darbais, todėl negali būti visiškai aišku, ar žmogus iš tiesų patyrė mistinį potyrį.“⁷⁵ Todėl Teresė teigia, kad kasdienis gyvenimas yra ne mažiau svarbus nei mistinis transas, būtent kasdiena atskleidžia, ar mistinis potyris buvo tikras, ar tikra mistinė patirtis.⁷⁶

Jei kasdienis gyvenimas patvirtina mistinės patirties autentiškumą, tikinčiojo kasdienybė turi būti nevysiškai tokia pati kaip kitų žmonių. Patirtis, apimanti visą žmogaus egzistenciją, vienaip ar kitaip turėtų pasireikšti ir išoriškai. Galbūt tai, ko neįmanoma perduoti ir išmokti, įmanoma pamatyti būnant šalia? Tikėjimo riteris *Baimėje ir drebėjime* aprašomas kaip kasdienoje nekasdieniškai gyvenantis žmogus. Vis dėlto išoriškai jo atpažinti neįmanoma, kadangi žvelgiant iš šalies tikėjimo riteris itin panašus į miesčionį.⁷⁷ Kaip sako Kierkegaardas, tikėjimo riteris kasdienoje – jis visiškai vientisas. Jo atspara – tvirta priklausomybė baigtinybei, [...] Negali pastebėti nieko, kas priklausytų svetimai ir pranašesnei esmei, pagal kurią atpažįstami begalybės riteriai. Jis viskuo džiaugiasi, visur kur dalyvauja ir

kiekvieną kartą, jam kur nors dalyvaujant, regime, kad jis tai daro su atkaklumu, būdingu žemiškam žmogui, kurio siela tvirtai laikosi šitokių dalykų. Jis užsiima savo darbu.⁷⁸

Čia svarbūs trys dalykai, kurie gali padėti atpažinti tikrą tikėjimo riterį ir kurie dar labiau išryškina jo artumą mistikams. Visų pirma, tai yra jau iš dalies aptartas jo santykis su savo patirtiniu žinojimu ir kitais žmonėmis. Tikėjimo riteris *nemoko* kitų žmonių. Zhuangzi daug pasakoja apie žmones, kurie turi sekėjų ir mokinių, tačiau visose istorijose išminčius nemoko, o tiesiog gyvena. Kad neliktų jokių išmokimo iliuzijų, vienoje tokioje istorijoje žmogus, kuriam padeda buvimas greta išminčiaus, sako: „Aš nežinau, ar jis mane nuplauna savo gerumu, ar aš pats ėmiau suprasti daiktus.“⁷⁹ Taigi išminčius gali liudyti tikėjimą savo gyvenimu, tačiau negali jo perduoti kitiems žmonėms. Tačiau ar tai reiškia, kad tie, kurie tiesiogiai ir netiesiogiai rašo apie betarpišką Dievo patyrimą, apie Dao, apie tikėjimą, yra „netikri“? Juk mistikų tekstus galima suprasti kaip tam tikrą mokymo formą. Tačiau įsigilinę į tų tekstų turinį ir prisimindami nuolat kartojamą „pamokymą“, kad žodžiai yra nepakankami ir neperduoda patirtinio žinojimo, galime skaityti šiuos tekstus kaip liudijimą tiems, kurie taip

pat išgyvena panašią patirtį, ir kaip kelio nuorodą nepatyrusiems.

Mistikų (galbūt ir Kierkegaardo) raišymą galime suprasti ir kaip „užsiėmimą savo darbu“. Tai yra dar vienas bruožas, iš kurio galime atskirti tikėjimo riterį – jis nesistengia atsistoti kito žmogaus vietoje, o „užsiima savo darbu“. Gyvenimas tarp žmonių nuolat gundo pradėti lyginti save su kitais ir taip nebebūti „čia pat su savimi“, Kierkegaardo žodžiais tariant. Panašiai sako ir Teresė. Anot jos, jai tekęs „išbandymas yra tai, kad tokie niekam tikę žmonės, kaip aš, nepatiria jokių išbandymų, apie kokius kalbu. [...] Yra kitų moterų, kurios vardan Tavęs, Viešpatie, yra atlikę žygdarbius; aš esu tinkama tik kalbėti.“⁸⁰

Žvelgiant iš šalies taip pat kyla pagunda lyginti tikintįjį su kitais „paprastais“ žmonėmis, išaukštinti mistiko ar tikėjimo riterio darbus – kasdienį gyvenimą, atrasti jame išskirtinumą, nepaprastą vertinimą ar ypatingą užsiėmimą, ir tai interpretuoti kaip svarbiausią išoriškai matomą tikėjimo bruožą. Tačiau, pasak Kierkegaardo, tikėjimo riteris „į viską žiūri pro pirštus taip nerūpestingai, tarytum būtų lengvabūdis, [...] tačiau šis žmogus yra atlikęs ir kiekvieną akimirką atlieka begalybės judesį [...], bet atlieka jį taip teisingai ir tvirtai, kad nuolat išgauna baigtinybę ir nė akimirką nenujaučiame nieko kito.“⁸¹ Vadinasi, išoriškai mes galime matyti tik lengvabūdiškumą, nerūpestingumą ir baigtinybę arba beprotystę, kaip šokančio nuo krioklio senuko atveju. Dauguma *Zhuangzi* personažų, turinčių atskleisti tikrojo žmogaus gyvenimą, išoriškai atrodo kaip patys paprasčiausi ar net prasčiausi (vertinant iš vi-

suomenės perspektyvos) žmonės. Pavyzdžiui, virėjas, mėsinėjantis jaučius, ar neapsakomai bjaurus ir visiškai neišsilavinęs žmogus, netgi nuteistas nusikaltėlis. Tačiau Zhuangzi tuo tik parodo, kad didysis Kelias nepriklauso nuo socialinės padėties, profesijos, fizinių ar psichologinių savybių. Kad ir kuo beužsiimtų, tikrasis žmogus viską daro tobulai, tačiau tobulumas nėra siekiamybė, o tik „šalutinis efektas“, nes Zhuangzi išminčius „yra savo vietoje“, „užsiima savo darbu“ ir nesistengia išsiskirti iš kitų žmonių.

Paskutinis, ir ko gero svarbiausias, dalykas, galintis padėti atpažinti kasdienybėje tikrą tikėjimo riterį, yra džiaugsmas. Apie tikinčiojo džiaugsmą Kierkegaardas *Laukų lelijoje* kalba kaip apie tokį džiaugsmą, kuris nėra emocija, o greičiau pamatinė gyvenimo nuostata, lemianti nuolatinę būseną: „Mat tasai, kurio džiaugsmas priklauso nuo tam tikrų sąlygų, nėra pats džiaugsmas, juk šis jo džiaugsmas – tujų sąlygų, ir tik sąlyginai jų. O tasai, kuris – pats džiaugsmas, – džiaugiasi besąlygiškai, ir atvirkščiai – tasai, kuris besąlygiškai džiaugiasi, yra pats džiaugsmas.“⁸² Tai tikinčiojo džiaugsmas dėl to, kad jis *yra čia ir dabar*, tačiau tai nėra lengvabūdiškas džiaugsmas, o „klusnumo ir tylėjimo džiaugsmas“. Tai nereiškia, kad tikintysis vien tik džiūgauja, kad jį aplenkia gyvenimo negandos ar kad jis tampa nejautrus skausmui. Teresė aiškiai perspėja: „Jei žmonės man sako, kad po vienio maldos [t.y. mistinio potyrio] jie džiaugiasi nuolatinė ramybe ir paguoda, aš turiu atsakyti, kad jie tikrai nepasiekė to būvio. [...] Daugių daugiausia jų emocijos rodo dvasinį pasitenkinimą ir fizinių silpnumą.“⁸³

Čia vėl susiduriame su paradoksu, panašiai kaip kalbant apie savęs atsižadėjimą ar mąstymo atsisakymą. Tikinčiojo džiaugsmas nereiškia nežmogiško gyvenimo be kančios, darbo ar emocijų įvairovės. Kierkegaardas sako, kad „lelijai kentėti yra kentėti – nei daugiau nei mažiau. Tačiau būtent tada, kai kentėti yra nei daugiau nei mažiau negu kentėti, kančia supaprastinama ir ištyrinama, kiek tik įmanoma sumažinama. Dar labiau sumažėti ji nebegali, nes vis dėlto ji yra ir yra tu, kuo yra.“⁸⁴ Toks kančios suvokimas pasiekiamas „tiktaigebėjimu tylėti“, t.y. turint omenyje viską, kas buvo pasakyta anksčiau apie tylą, toks suvokimas pasiekiamas tik visiškai pasikeitus savęs ir aplinkos suvokimui, nuolankiai priimant save ir pasaulį tokius, kokie yra. Panašiai ir *Zhuangzi* aprašomas išminčius moka džiaugtis kiekvienu mažu dalyku kaip tobuliausiu ir didžiausiu, tačiau prie jo neprisiriša, todėl „jį džiugina ankstyva mirtis; jį džiugina senyvas amžius; jį džiugina pradžia; jį džiugina pabaiga.“⁸⁵

Ko gero, šis besąlygiškas džiaugsmas kasdienos plotmėje labiausiai skiria eg-

zistencinę ir mistinę patirtį išgyvenančius žmones. Egzistencinę patirtį mes dažniausiai suvokiame kaip tam tikrą ribinę patirtį – sukreciančią, „išmetančią“ žmogų iš įprastumo ir tikrai ne visada lydimą gyvenimo džiaugsmo. Tuo tarpu besąlygiškas tikinčiojo džiaugsmas reiškia, kad egzistenciniai sukrėtimai nesujudina žmogaus esmės labiau nei visiškai paprasti ir kasdieniški išgyvenimai, egzistencija tampa vientisa ir visiškoje harmonijoje su transcendencija. *Zhuangzi* pasakojama apie Liezi, kuris pasiekęs aukščiausią suvokimo lygį, nešiemė mokyti kitų, neatsidėjo šventųjų raštų studijoms ir neužsiėmė ypatingomis praktikomis. Apie jį sakoma:

jis grįžo namo ir tris metus niekur nėjo. Jis pakeitė prie viryklės savo žmoną, šėrė kiaules taip, tarsi būtų maitinęs žmones, ir jokie užsiėmimo neišskyrė kaip geresnio. Jis padėjo į šalį visas jam skirtas skulptūras ir raizinius ir grįžo prie paprastumo. Jis tapo tarsi žemės grumstas. Susidurdamas su sunkumais jis liko tylus ir nepažeidžiamas. Tokiame būties viename jis gyveno iki mirties.⁸⁶

IŠVADOS

Kierkegaardas ne kartą perspėja, kad tikėjimas yra nesuprantamas ir nemedijuojamas, todėl bet kokios logiškos išvados yra tik sąlyginės. Vis dėlto manau, kad tikėjimo riterio tikėjimas artimesnis mistinei, o ne egzistencinei patirčiai, nors pastarosios nepaneigia ir jai neprieštarauja, o apima ir viršija.

Egzistencinis pasirinkimas – esminis egzistencinėje patirtyje – tikėjimo riteriui yra tik šalutinis dalykas, nes tikėjimas nepriklauso nuo jo valios. Nėra ne

tik garantijų, bet ir prielaidų tikėtis, kad bus pasiektas laukiamas rezultatas – „tikėjimo judesys“. Nors tikėjimo riteris renkasi egzistenciškai – visu savimi, jis, kaip ir mistikas, žino, kad renkasi tik iš dalies – savo gyvenimu *pasirengdamas* tikėjimo patirčiai, tačiau jos nelemdamas.

Egzistencinės ir mistinės patirties skirtumai atsiskleidžia giliantis į individo savimonės klausimą. Rezignacijos riteris, kurį galime laikyti egzistencinės

patirties įkūnytoju, visko atsižada, ir vis dėlto laimi save patį. O tikėjimo riteris, kaip ir mistikas, tampa nieku. Nors, pasak Kierkegaardo, tikėjimo riteris nieko neatsižada, tačiau toks „neatsižadėjimas“, kaip ir galutinis mistiko atsižadėjimas, pasiekiamas tik *po* begalinės rezignacijos ir įmanomas ne žmogaus valios, kurios atsižadama pirmiausia, o Dievo malonės dėka.

Egzistencializmą ir misticizmą sieja patirtinis žinojimas, kuris visiškai priklauso nuo išgyventos patirties ir yra individualus, nors analogijos būdu pasiekiamas ir kitiems išgyvenusiems panašią patirtį. Pagrindinis skirtumas tarp egzistencinės ir mistinės patirties sukkelto žinojimo yra vienos ir kitos patirties dažnumas. Jei galime sakyti, kad dauguma žmonių yra patyrę meilę, mirties baimę, egzistencinę vieatvę, tik keletas gali pasakyti, kad yra betarpiškai patyrę Dievą.

Patirtinis žinojimo pobūdis lemia ir šio žinojimo nemedijuojamumą, todėl nei tikėjimo riteris, nei mistikas nemoko kitų žmonių, o „tiesiog gyvena“, nesi-

stengdamas atsidurti kito žmogaus vietoje ar apsimesti kuo nors kitu, nei savo išvaizda, nei darbu, nei savęs vertinimu neišsiskirdamas iš aplinkinių. Šie bruožai gali būti būdingi ne tik mistinė, bet ir egzistencinę patirtį išgyvenusiems žmonėms. Tik tikėjimo riterį su mistiku siejanti pamatinė nuotaika – besalygiškas džiaugsmas ir pasitenkinimas bet kokia egzistencine situacija, leidžia atskirti jų patirtį nuo egzistencinės patirties, toli gražu ne visada nešančios gyvenimo džiaugsmą ir susitaikymą.

Mistinė patirtis nepanaikina žmogaus egzistencialumo. Todėl galima sakyti, kiekviena mistinė patirtis yra kartu ir egzistencinė, tačiau ne kiekviena egzistencinė patirtis yra mistinė. Panašiai, kiekviena egzistencinė patirtis yra ir kasdienė, tačiau ne kiekviena kasdienė patirtis yra egzistencinė. Kita vertus, ir egzistencializme, ir misticizme aplinkybės ar konkretūs veiksmai nėra svarbiausi. Todėl kiekviena kasdienė patirtis (pavyzdžiui, gėlių sodinimas, sriubos virimas ar debesų stebėjimas) gali tapti ir egzistencine, ir mistine patirtimi.

Literatūra ir nuorodos

- ⁴⁸ Søren Kierkegaard. *Laukų lelija ir padangių paukštis*, p. 19.
- ⁴⁹ J. Eckhart. *Traktatai ir pamokslai*, p. 147.
- ⁵⁰ Søren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*, p. 103.
- ⁵¹ P. Mommaers. *Mystical Objects, Mystical Marks* // P. Mommaers, J. Van Bragt. *Mysticism Buddhist and Christian*. – New York: The Crossroad Publishing Company, 1995, p. 53.
- ⁵² Zhuangzi [17]. Chuang Tzu. *Basic Writings*. Trans. Burton Watson, p. 100.
- ⁵³ Søren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*, p. 142.
- ⁵⁴ Ten pat, p. 129.
- ⁵⁵ Søren Kierkegaard. *Laukų lelija ir padangių paukštis*, p. 24.

- ⁵⁶ J. Eckhart. *Traktatai ir pamokslai*, p. 5.
- ⁵⁷ *Cloud of Unknowing* [43–44].
- ⁵⁸ Søren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*, p. 189.
- ⁵⁹ T. Merton. *Mystics and Zen Masters*. – New York: Dell Publishing Co., 1969, p. 258.
- ⁶⁰ P. Mommaers. *Mystical awareness, mystical texts* // P. Mommaers, J. Van Bragt. *Mysticism Buddhist and Christian*. – New York: The Crossroad Publishing Company, 1995, p. 12.
- ⁶¹ Søren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*, p. 143.
- ⁶² Zhuangzi [17]. Chuang Tzu. *Basic Writings*. Trans. Burton Watson, p. 110.
- ⁶³ Søren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*, p. 142.
- ⁶⁴ Ten pat, p. 131.

- ⁶⁵ Ten pat, p. 151–152.
⁶⁶ Ten pat, p. 141.
⁶⁷ Ten pat, p. 142–143.
⁶⁸ Ten pat, p. 112.
⁶⁹ Teresa of Avila. *The Mansions*. [5.1.1.], p. 119.
⁷⁰ Teresa of Avila. *Life*. [20.12.], p. 158; [22.31.], p. 167.
⁷¹ Ten pat, [40.28.], p. 395.
⁷² Mommaers P. *Mystical Objects, Mystical Marks*, p. 65.
⁷³ Søren Kierkegaard. *Baimē ir drebējimas*, p. 107.
⁷⁴ L. Mackey. *The View from Pisgah: a Reading of Fear and Trembling // Kierkegaard. A Collection of Critical Essays*. Ed. by J. Thompson. – New York: Anchor Books, 1972, p. 396.
⁷⁵ Teresa of Avila. *Life*. [21.10.], p. 174.
⁷⁶ Teresa of Avila. *The Mansions*. [5.1.8.], p. 125.
⁷⁷ Søren Kierkegaard. *Baimē ir drebējimas*, p. 90.
⁷⁸ Ten pat, p. 91.
⁷⁹ Zhuangzi [5]. Chuang Tzu. *Basic Writings*. Trans. Burton Watson, p. 67.
⁸⁰ Teresa of Avila. *Life*. [21.6.], p. 172.
⁸¹ Søren Kierkegaard. *Baimē ir drebējimas*, p. 93.
⁸² Søren Kierkegaard. *Lauķu lelija ir padangiņu paukštis*, p. 49.
⁸³ Teresa of Avila. *The Mansions*. [5.2.8.], p. 134.
⁸⁴ Søren Kierkegaard. *Lauķu lelija ir padangiņu paukštis*, p. 22.
⁸⁵ Zhuangzi [6]. Chuang Tzu. *Basic Writings*. Trans. Burton Watson, p. 77.
⁸⁶ Ten pat, p. 94.